

O EPISTEMOLOGICKEJ VÝHODE PORAZENÝCH: C. SCHMITT A R. KOSELLECK

PETER ŠAJDA, Filozofický ústav SAV, Bratislava, SR

ŠAJDA, P.: On the Epistemological Advantage of the Vanquished: C. Schmitt and R. Koselleck
FILOZOFIA 72, 2017, No. 10, pp. 789-799

The paper critically examines Carl Schmitt's and Reinhart Koselleck's contributions to the reflection of the epistemological advantage of the vanquished. Both authors claim that the experience of being defeated contains a unique potential for creation of innovative historical interpretations and historiographic procedures which have long-term usefulness. Adverse historical development intensifies explanatory pressure on the vanquished historian and directs his attention to long-term factors that have influenced this development. Non-ideological analysis of these factors facilitates the discovery of historical connections which are repeatable and will probably occur in later historical contexts. Both authors polemicize against the philosophical-historical principle *History is written by the victors* which does not prove itself in the long-term perspective. In this paper I especially focus on typological aspects of the analysis of the phenomenon of defeat.

Keywords: Philosophy of history – Theory of defeat – Epistemological advantage – Anthropological constant – A. de Tocqueville – C. Schmitt – R. Koselleck

Cieľom štúdie je kriticky preskúmať príspevok Carla Schmitta a Reinharda Kosellecka k reflexii filozoficko-dejinného princípu *Lepšie dejiny píše porazení*.¹ Obidvaja autori tvrdia, že z dlhodobého hľadiska sa historické analýzy porazených javia ako prínosnejšie. Schmitt sa touto skutočnosťou zaoberal krátko po porážke Nemecka v druhej svetovej vojne. Koselleck na jeho úvahy nadviazal v osemdesiatych rokoch 20. storočia, keď podrobnejšie opísal epistemologickú výhodu porazených, ktorú označil za „antropologické trvalé určenie“² (Koselleck 2000, 77). Upozornil na to, že porazený historik je vystavený väčšiemu explanačnému tlaku, ktorý ho podnecuje k dôkladnej a inovatívnej analýze dlhodobého dejinného vývoja: „Tukydidés, Polybios, Sallustius, Tacitus, Augustín, Comynnes, Machiavelli a Guicciardini, dokonca aj Marx patrili v čase, keď

¹ Takéto znenie princípu je našou vlastnou formuláciou, no je odvodené od Koselleckovho výroku: „Je zjavné, že naše lepšie histórie vo všeobecnosti pochádzajú od porazených, nie od víťazov“ (Koselleck 2012, 5-6; zvýraznené v origináli). Schmitt nevyjadruje tento princíp v stručnom hesle, no výsledkom jeho skúmania dejín 19. storočia je zistenie, že najväčším historikom tohto storočia bol autor, ktorý bol päťnásobne porazený.

² V anglickom preklade Jobst Welge používa termín *antropologická konštanta* (angl.: anthropological constant; nem. orig.: anthropologische Dauerbestimmung). V slovenčine nepoužívame termín *konštanta* preto, lebo Koselleck používa termín *Konstante* v inom súvisení (porov. Koselleck 2002, 83; 2000, 77, 67). Ak nie je uvedené inak, preklady z cudzích jazykov sú moje vlastné.

analyzovali a opisovali udalosti svojej doby, jednoznačne medzi porazených. Práve ako porazení – ich dejiny sa vyvinuli inak, ako dúfali – boli nútení rozpracovať nové otázky a metódy. Písali pod väčším tlakom potreby vysvetliť a dokázať, než aký zakúšajú víťazi. Za nich totiž hovorí sám úspech“ (Koselleck 2006, 48 – 49). Schmitt i Koselleck sa kriticky vymedzili voči filozoficko-dejinnému princípu *Dejiny píše víťazi*, ktorý sa podľa nich z dlhodobého hľadiska neosvedčuje.

Schmitt o historickej jasnozrivosti päťnásobne porazeného Tocquevilla. Dôležitým príspevkom Carla Schmitta k teórii historiografie, ktorú tvoria porazení, je jeho analýza života a diela Alexisa de Tocquevilla. V texte *Historiographia in nuce: Alexis de Tocqueville* Schmitt označuje Tocquevilla za najväčšieho historika 19. storočia.³ Ako dôkaz jeho výnimočnosti uvádza dve prognózy,⁴ ktoré sa osvedčili a sú mimoriadne aktuálne práve v polovici 20. storočia: 1. Tocqueville poukázal na dva latentné procesy, ktoré prebiehajú naprieč politickými táborami a majú podporovateľov vo všetkých politických skupinách. Kým verejnosť sleduje spory pravice a ľavice, protichodné pokusy o revolúciu a reštauráciu, v pozadí politických konfliktov pokračujú procesy *centralizácie* a *demokratizácie*. Tocqueville predpovedal, že tieto procesy sa budú dlhodobo zintenzívňovať. 2. Tocqueville jednoznačne identifikoval svetové veľmoci, ktoré sa stanú hlavnými propagátormi týchto procesov: Spojené štáty americké a Rusko (Schmitt 1950a, 27-28). Hoci sa tieto krajiny hlásia k rozdielnym ideálom a majú nekompatibilné organizačné formy, predsa smerujú k „rovnakému výsledku centralizovaného a demokratizovaného ľudstva“ (Schmitt 1950a, 29).

Je pozoruhodné, že Tocqueville formuloval tieto prognózy v roku 1835, keď v Európe ešte dominovalo eurocentrické chápanie dejín a ani jedna z „nových veľmocí“ nebola industrializovaná (Schmitt 1950a, 29). Aj preto jeho prognózy spočiatku nemali väčší ohlas a javili sa skôr ako katastrofický scenár (Schmitt 1950b, 89). Podarilo sa im však naštrbiť európske sebavedomie a čím viac sa spĺňali, tým viac prenikali do všeobecného povedomia. Po revolučnom roku 1848 vzrástol počet sebakritických diel európskych autorov, ktoré potvrdzovali správnosť Tocquevillových predpovedí. Po druhej svetovej vojne sa ich platnosť stala nespornou.

Schmitt zdôrazňuje, že prenikavosť Tocquevillovho pohľadu je do veľkej miery daná tým, že sa sústredil na opis procesov, ktoré sa ho existenciálne týkali. Jeho predpoveď kontinuálneho poklesu dôležitosti Európy bola nielen konštatovaním objektívneho zahraničnopolitického trendu, ale aj súčasťou jeho sebainterpretácie ako *porazeného*. Tocqueville vnímal sám seba ako predstaviteľa kontinentu, ktorý stráca prominentné svetové postavenie a čoraz viac sa dostáva do tieňa dvoch silnejúcich politických „kolosov“

---

³ Tento krátky text vznikol v roku 1946. Schmitt plánoval napísať o Tocquevillovi väčšie dielo, no nepodarilo sa mu to. K Tocquevillovi sa vrátil v hovorených úvahách, ktorých prepis vyšiel pod názvom *C.S.s Tocqueville-Notizen* (porov. Camus, Storme 2011, 8-9). Schmittovej reflexii dejín 19. storočia sa venujem aj v týchto publikáciách: (Šajda 2015; 2016, 61-90). K antropológii C. Schmitta pozri (Slováček 2016).

⁴ Schmitt odkazuje na záver prvého zväzku Tocquevillovho diela *O demokracii v Amerike*. Konkretizácia dvoch veľmocí je vrcholom tohto textového celku (pozri Tocqueville 2009, 611-612).

(Schmitt 1950b, 88). Bol zainteresovaným pozorovateľom vzostupu nových veľmocí, ktoré sa vymedzovali voči Európe a rozširovali svoj vplyv na jej úkor. Tocqueville však nebol porazený len ako *Európan*, Schmitt poukazuje na ďalšie štyri súčasti jeho identity, ktoré postihla porážka.

Kľúčovú porážku utrpel Tocqueville ako *aristokrat* (Schmitt 1950a, 30 – 31). V občianskej vojne, ktorá sa rozpútala po revolučných udalostiach v roku 1789, bola francúzska aristokracia zvrhnutá a porazená ako celok. V *novom poriadku* bola spoločenskou triedou, ktorá patrila do minulosti. Hoci sa časť aristokracie pokúšala tento vývoj zvrátiť, z dlhodobého hľadiska bolo jej úsilie odsúdené na neúspech. Tocqueville považoval Francúzsku revolúciu za prejav rastúcej politickej centralizácie a predpokladal, že sa bude opakovať v nových podobách (Schmitt 1950b, 90).

Tocqueville bol porazený aj ako *Francúz* (Schmitt 1950a, 31). Postupná radikalizácia revolúcie, jej misijná povaha a následná imperiálna výbojnosť spôsobili, že sa proti Francúzsku vytvorila široká koalícia krajín, ktoré boli týmto vývojom ohrozené. Po sérii vojenských konfliktov, ktoré trvali viac ako dvadsať rokov, spojené sily Anglicka, Ruska, Pruska a Rakúska v roku 1815 definitívne porazili expanzívne Francúzsko. V rámci kontinentu, ktorého dôležitosť klesala, bol Tocqueville občanom potrestanej krajiny, na ktorú dozerali zjednotené mocnosti.

Ďalšia politická prehra sa týkala Tocquevilla ako *liberála* (Schmitt 1950a, 31). Revolúcia v roku 1848 zničila výsledky dvadsaťročného konsenzuálneho úsilia európskeho liberalizmu a odhalila novú tvár radikalizmu v podobe prvých prejavov „proletársko-ateisticko-komunistického hnutia“ (Schmitt 1950b, 80-81). Oproti revolúcii tretieho stavu v roku 1789 bol radikalizmus tejto revolúcie podstatne dôslednejší (Schmitt 1922, 50; čes. preklad 45) a napriek počiatočným neúspechom mal rastúci transformačný potenciál.

Napokon bol Tocqueville porazený ako *kresťan* (Schmitt 1950a, 31). Rodinná tradícia, osobná skúsenosť a zmysel pre vnútornú dynamiku kresťanského náboženstva ho predurčovali na to, aby sa v krízových časoch stal verejným symbolom kresťanskej nádeje – „kresťanským Epimetheom“ (Schmitt 1950a, 31). Do svojej pesimistickej vízie budúcnosti Európy však nedokázal integrovať moment Božej prozreteľnosti, ktorá premieňa svetské dejiny na dejiny spásy. Jeho vnútorné kompromisy s módnym vedeckým agnosticizmom spôsobili, že nebol schopný stať sa hlasom tradície, v ktorej bol zakorenený.⁵

Schmitt pripomína, že súhra porážok viedla Tocquevilla ku kompromisným postojom, ktoré sa jeho protivníkom javili ako bizarné. Francúzsky politik a historik François Guizot ich súhrne charakterizoval výrokom: „To je porazený, ktorý prijíma svoju porážku“ (Schmitt 1950a, 31-32). Hoci bol tento výrok mienený posmešne, podľa Schmitta vystihuje dôležitú súvislosť, ktorá z Tocquevilla ako historika robí výnimočnú osobnosť – umožňuje „tušiť *arcantum* [t. j. tajomstvo] veľkosti, ktoré tohto porazeného Francúza stavia nad všetkých ostatných dejepiscov jeho storočia“ (Schmitt 1950a, 32). Schmitt bližšie nerozoberá, ako skutočnosť viacnásobnej porážky a jej prijatia súvisí so skutočnosťou, že Tocqueville mal prenikavejší pohľad na dejiny ako jeho súčasníci.

⁵ Tocquevillovým vnútorným zápasom sa venuje napríklad Jakub Tlodka (pozri Tlodka 2017).

Hovorí len o *tušení tajomstva*, nekonkretizuje vzťah týchto skutočností. Na základe Schmittových úvah sa pokúsime objasniť tento vzťah a predstavíme diferenciáciu Tocquevillových porážok, ktorá ho upresní.

Tocquevillovo písanie o dejinách charakterizujú dva momenty, ktorých súhra sa ukazuje ako kľúčová:

1. Zameriava sa na procesy, ktoré sa ho bytostne týkali a na ktorých sa aktívne alebo pasívne zúčastnil. Nepíše „o Indoch a Egyptanoch ani o Etruskoch a Chetitoch“ (Schmitt 1950a, 27), predmetom jeho skúmania je aktuálny a nedávny vývoj vo Francúzsku, v Európe a v civilizačných priestoroch, ktoré s Európou súperia. Pri skúmaní objektívnych historických procesov vrátane tých, ktoré ho uvrhli do pozície porazeného, reflektuje aj svoj vzťah k nim.

2. Metodickou výhodou Tocquevillovoho skúmania je to, že nepracuje s preddefinovanými schémami: nehľadá „večné zákony svetovodejinného procesu... ani zákony troch štádií, ani kultúrne cykly“ (Schmitt 1950a, 27). Nemá vopred danú agendu demaskovania alebo spochybnenia. Jeho diagnózy a prognózy sú založené na pozorovaní, nie na ideologicky zafarbenom prianí.

Tocquevillove skúmania sú nadčasové vďaka tomu, že správne určuje *povahu* svojej porážky. Ako Európan a aristokrat si uvedomuje, že jeho porážka nie je výsledkom náhodného vývoja, ktorého smerovanie sa môže kedykoľvek zmeniť. Niet dôvodu myslieť si, že procesy, ktoré viedli k týmto porážkam, sa zastavia alebo oslabia. Naopak, na základe dôkladného pozorovania Tocqueville predpokladá ich dlhodobý rozvoj a posilňovanie. Súčasný stav nielenže pretrvá, ale bude sa ďalej stupňovať. Preto považuje svoju porážku za *nezvratnú* a nevidí dôvod ju neprijat'. Guizotova poznámka, ktorá sa vzťahovala primárne na Tocquevilla ako aristokrata, je teda výstižná a odráža realističnosť a presnosť jeho zhodnotenia vlastného postavenia, širšieho historického kontextu i budúceho vývoja.

V súvislosti so Schmittovým výpočtom piatich Tocquevillových porážok treba uviesť, že nie všetky spadajú do kategórie nezvratnej porážky. Sám Schmitt v eseji *Donoso Cortés v celoeurópskej interpretácii* spomína, že Tocqueville si dlho nebol istý dejinným osudom liberalizmu. Rast politických skúseností ho však viedol k prehĺbeniu nepriaznivej diagnózy a k negatívnemu pohľadu na budúcnosť: „Tocqueville sa snaží predstaviť liberálne výhrady a nestratiť vieru v slobodu. No jeho zúfalstvo je zjavné, najmä po skúsenostiach, ktoré získal ako minister zahraničia prezidenta Ľudovíta Napoleona od júna do októbra roku 1849. V niektorých pasážach jeho diagnóza vrcholí až vo vízii veľkého mraveniska a termitizovaného ľudstva“ (Schmitt 1950b, 90). Tocquevillovo hodnotenie porážky liberalizmu sa teda vyvíjalo, pričom čoraz viac pripúšťal možnosť, že je nezvratná.

Porážku Francúzska v *koaličných vojnách* (1792 – 1815) nemôžeme zaradiť do kategórie nezvratných porážok. Aktuálne zahraničnopolitické usporiadanie Európy bolo síce z pohľadu Francúzska nepriaznivé, no nepredstavovalo dlhodobý kumulatívny vývoj, ktorý by jeho porážku prehľboval. Naopak, Tocquevillova predpoveď viacnásobného opakovania Francúzskej revolúcie a globálneho posilňovania vývoja, ktorého bola vyjadrením, naznačuje, že vnútorné pomery síl v rámci Európy sa budú meniť a Francúzsko z toho bude profitovať. Túto porážku môžeme preto považovať za *dočasnú*.

Porážka Tocquevilla ako kresťana má celkovo iný charakter ako ostatné porážky. Schmitt ju opisuje ako nevyužitie možnosti, ktorá sa týkala Tocquevilla ako jednotlivca. Tocqueville mohol prijať určité symbolické poslanie, na ktoré mal optimálne predispozície, no neurobil to. Jeho porážka spočívala v tom, že sa spreneveril vlastnej tradícii a podľahol trendu doby. Schmitt charakterizuje Tocquevillovo potenciálne poslanie anachronickým pojmom „kresťanský Epimetheus“, ktorý v roku 1933 zaviedol nemecký básnik Konrad Weiss (Weiss 1933). Schmitt nepredpokladá, že by si Tocqueville toto poslanie uvedomoval a považoval sa v tomto ohľade za porazeného. Tocqueville teda túto porážku *netematizuje, ex post ju tematizuje* Schmitt.

Na základe diferenciácie Tocquevillových porážok, ktoré opísal Schmitt, vidíme, že Guizotova charakteristika sa jednoznačne vzťahuje len na prvé dve. Práve tie sú však rozhodujúce, pokiaľ ide o jeho jasnozrivé diagnózy a nadčasové prognózy. S odkazom na ne Schmitt označuje Tocquevilla za najväčšieho historika 19. storočia a spochybňuje princíp *Dejiny píšu víťazi* (Schmitt 1950a, 25). Zároveň dodáva, že s historiografiou porazených má bohatú osobnú skúsenosť. Prvou dejepisnou knihou, ktorú v mladosti čítal, boli *Dejiny sveta* Josepha Annegarna, určené katolíckej mládeži. Annegarnovu interpretáciu dejín ovplyvnila príslušnosť k spoločenstvu, ktoré bolo v pozícii porazenej menšiny: „Katolíci žijúci okolo roku 1900 v Nemecku, ktorému vládlo Prusko, iste nepatrili medzi víťazov a ich dejepisci boli v ťažkej defenzíve“ (Schmitt 1950a, 25). Schmitt následne poukazuje na skutočnosť, že s blížiacou sa prvou svetovou vojnou sa vtedajší víťazi začali obávať, že aj ich historici sa dostanú do podobnej pozície.

Koselleck o historiografickej inovatívnosti porazených. Koselleck nadviazal na Schmittove úvahy v texte *Premena skúsenosti a zmena metódy. Historicko-antropologický náčrt*, ktorý vyšiel v roku 1988.⁶ Jeho východiskom je poznanie, že protichodné skúsenosti vedú víťazov a porazených ku skúmaniu dejín z rozdielnych perspektív a k sledovaniu rozdielnych záujmov pri ich interpretácii.

Pre dejiny, ktoré píšu víťazi, je určujúca krátkodobá perspektíva (Koselleck 2000, 67). Z pohľadu víťazov je najdôležitejšie zachytiť tie udalosti, v ktorých sami zohrali rozhodujúcu úlohu a zabezpečili im víťazstvo. Ich celkovým záujmom je stanoviť a vysvetliť trajektóriu dejín konfliktu, ktorý skončil tak, ako plánovali a dúfali. V krátkodobom horizonte dominuje opis priaznivých procesov, ktorému sú podriadené ostatné opisy. V prípade, že sa víťazný historik zaoberá dlhodobými procesmi, má tendenciu integrovať ich do *príbehu víťazstva*. Krátkodobé víťazné udalosti interpretuje ako ich kulminačný bod. Ten sa javí ako vrchol dejinného úsilia o slobodu, emancipáciu, sebaurčenie, rozvoj alebo iný kolektívne uznávaný ideál a dlhodobé dejiny k nemu smerujú na základe „teleológie ex post“ (Koselleck 2000, 68). Takáto interpretácia zdôrazňuje jednotnú líniu dlhodobého vývoja. Primárnym zámerom víťazného historika nie je tematizácia komplexných dlhodobých spoločensko-ekonomických procesov, ktoré ovplyvnili

---

⁶ Skutočnosť, že Koselleck nadväzuje na Schmitta, potvrdzuje explicitný odkaz na Schmittov text o Tocquevillovi i Koselleckova pozostalosť (pozri Lepper 2012, 13).

priebeh konfliktu, ktoré však víťazi nemali pod kontrolou (Koselleck 2000, 67). Zameranosť na takéto prevažne anonymné procesy by oslabilu rolu víťazov v historickom opise.

Historiografia porazených má opačné východisko, keďže ich primárnou skúsenosťou je, že „všetko sa udialo inak, ako plánovali alebo dúfali“ (Koselleck 2000, 68). Historiografická úloha, pred ktorou stoja, je náročná, lebo musia vysvetliť, *prečo im dejiny nedali za pravdu*. Predchádzajúca interpretácia dejín sa ukazuje ako nedostatočná a treba vysvetliť moment negatívneho prekvapenia. Historik, ktorý je na strane porazených, je pod väčším explanačným tlakom ako historik víťazov, pričom nepriaznivý vývoj ho motivuje prekročiť krátkodobý horizont, v ktorom sa dejinné očakávania porazených nezaplnili. Od historika víťazov sa odlišuje aj tým, že pri pohľade na širšie dejinné súvislosti nesleduje pozitívnu teleologickú líniu. Jeho skúmanie stredno- a dlhodobých dejinných procesov sa nepohybuje v pevnom rámci konzistentného príbehu – dôvody nepriaznivého vývoja nie sú zrejmé.

Koselleck zdôrazňuje, že hoci zvýšený explanačný tlak motivuje porazeného historika ku skúmaniu širšieho dejinného horizontu bez použitia hotovej interpretačnej schémy, nie je *zárukou* takéhoto postupu. Príkladom metodického zlyhania sú nemeckí historici, ktorí sa po prvej svetovej vojne nepokúsili o komplexnú analýzu príčin porážky Nemecka, ale uprednostnili jeho morálnu obhajobu a kritiku Versaillskej zmluvy (Koselleck 2000, 68).

Porážka predstavuje podľa Kosellecka jedinečnú skúsenosť, ktorá otriasla životom historika a vyžaduje, aby sa s ňou dôsledne vyrovnal. V prípade, že nepodľahne seba-paralýze a neuchýli sa ku skratkovitým riešeniam, stáva sa porážka podnetom hľadania stredno- a dlhodobých príčin negatívneho priebehu konfliktu. Vďaka nej sa historik dostáva do vyššej roviny abstrakcie, keď prostredníctvom metodického skúmania dejinných súvislostí odhaľuje príčinné vzťahy, ktoré sú *opakovateľné*. V neopakovateľnej situácii konkrétnej porážky metodicky prenáša subjektívnu *skúsenosť* do roviny objektívneho *poznania* (Koselleck 2000, 77). Takéto poznanie je prístupné aj tým, ktorí skúsenosť porážky nemajú, a je využiteľné aj v iných historických situáciách.

Proces nadobudnutia takéhoto poznania sa od štandardného historického skúmania, ktoré sa usiluje o objektívnosť a nestrannosť, líši tým,⁷ že jeho východiskom je skúsenosť, ktorú si nemožno zvoliť. Existenciálna *vrhnutosť* porazeného sa nedá naučiť – skúsenosť porážky nie je prístupná tomu, kto ju neutrpel (Koselleck 2000, 70). Práca porazeného historika je jedinečná aj preto, lebo jej súčasťou je *prepísanie* vlastnej histórie. Staršia interpretácia dejín, ktorá nepočítala s porážkou, je neaktuálna a na základe metodického skúmania treba určiť, na ktoré jej momenty môžeme nadviazať, a ktoré treba revidovať. Prepísanie vlastných dejín môže vyústiť do prepísania všeobecných dejín a odkryť novú historickú perspektívu (Koselleck 2000, 69). Na základe týchto skutočností Koselleck tvrdí, že skúsenosť porážky otvára jedinečný epistemologický horizont a obsahuje „nevyčerpatelný potenciál získavania nového poznania“ (Koselleck 2000, 77).

---

⁷ Koselleck odkazuje na princíp, ktorý uvádza Lukianos zo Samosaty v diele *De historia conscribenda*: historik má písať dejiny tak, akoby nemal žiadnu štátnu príslušnosť (*apolis*) (Koselleck 2000, 70).

Na podporu svojich teoretických úvah Koselleck uvádza súbor príkladov z rôznych dejinných období. Jeho zámerom je ukázať, ako sa v konkrétnych prípadoch skúsenosť porážky stala zdrojom historického poznania, ktorého platnosť presiahla pôvodný historický kontext. Rozoberá, ako porazení historici na základe subjektívnej skúsenosti vytvorili trvalo využiteľné historické perspektívy a historiografické metódy. Podobne ako Schmitt aj Koselleck opisuje rôzne typy porážky. Keďže súbor príkladov štruktúruje chronologicky a aditívne, nepredkladá systematickú analýzu jednotlivých typov a ich vzájomných vzťahov. Nevýhodou tohto opisu je kvalitatívna heterogennosť a skratkovitá prezentácia niektorých príkladov.

V gréckej historiografii si Koselleck všima osud a dielo Tukydidu, Polybia a Herodota. V prvých dvoch prípadoch postupuje v súlade s teoretickou líniou svojich úvah. Tukydidova porážka má jednoznačné historické súradnice – jeho neúspech v pozícii veliteľa aténskych námorných síl mal za následok stratu strategicky dôležitého mesta Amfipolis a osobný trest dvadsaťročného vyhnanstva. Nútený odstup od vojnového diania Tukydidos využil na tvorbu metodického postupu práce, ktorý zahŕňal maximálnu objektívnosť a prezentáciu obidvoch konkurenčných pohľadov na vývoj konfliktu. Reflektovaná pozícia odstupu mu umožnila zohľadniť dlhodobé faktory, ktoré ovplyvnili priebeh Peloponézskej vojny (Koselleck 2000, 69-70; 2012, 6-7). Polybios, ktorý bol po skončení tretej macedónskej vojny odvedený do Ríma ako rukojemník, obohatil rímsku historiografiu o jedinečnú perspektívu a metódu. Potom, čo sa vyrovnal s odcudzením v novom nepriateľskom priestore, priklonil sa na stranu víťazov a opísal šírenie vplyvu Rímskej republiky tak, že systematicky kombinoval vnútorný pohľad s vonkajším (Koselleck 2000, 70).

Koselleckov opis Herodotovej situácie je problematický a obsahuje dva momenty, ktoré nie sú teoreticky dostatočne spracované: 1. Koselleck tvrdí, že Herodotos „iste nepatrí medzi tých úplne porazených, no... patrí medzi tých, ktorí sa sami považovali za spochybnených“ (Koselleck 2000, 69). Novým kvalitatívnym určením sa ďalej nezaobera a neobjasňuje rozdiel medzi *porážkou* a *spochybnením*, resp. medzi *úplnou* a *čiastočnou porážkou*. 2. Koselleck spomína Herodotovo vyhnanstvo z Halikarnassu, pričom v iných prípadoch vyhnanstvo jednoznačne hodnotí ako porážku. Nie je jasné, prečo v tomto prípade hovorí len o spochybnení. V každom prípade Herodota zaraďuje medzi tých, ktorých nečakaná nepriazeň osudu podnietila k formulácii inovatívnych historických perspektív. Skúsenosť vyhnanstva a neočakávaný vzostup Atén ako námornej mocnosti ho uvrhli do situácie, v ktorej bol nútený kriticky reflektovať dejinný vývoj konkrétnych spoločenstiev. Jeho príspevkom k historickému poznaniu bol dôraz na nekonštantnosť vývoja: veľké mestá sa stávajú malými a malé veľkými (Koselleck 2000, 69).

Nové perspektívy a metodické prístupy Koselleck sleduje aj v prácach rímskych historikov Sallustia, Tacita a Aurelia Augustína. V prvých dvoch prípadoch poukazuje na to, že skúsenosť porážky nesúvisela s konkrétnou udalosťou. Sallustius a Tacitus sa ocitli v pozícii porazených v dôsledku zdĺhavých a neprehľadných konfliktov, ktoré súviseli s občianskymi vojnami a tyraniami. Vo svojich dielach vykreslili morálny rozvrat, ktorý nastal, a ich nadčasovým dejepiseckým príspevkom je rekonštrukcia dôvodov a dynamiky úpadku spoločnosti (Koselleck 2000, 70-71; 2012, 7). Podľa Koselleckovho opisu je

rozhodujúcim faktorom ich porážky subjektívne vnímanie spoločensko-politického vývoja, nie ich objektívny politický osud. V Tacitovom prípade Koselleck hovorí o *existenciálnej* porážke (Koselleck 2000, 71) a tento pojem môžeme použiť aj v prípade Sallustiovej porážky, ktorá má rovnaké znaky. Koselleck sa podrobnejšie nezaobrá Sallustiovým ani Tacitovým objektívnym politickým osudom, no je fakt, že tí na rozdiel od spomenutých gréckych historikov nepatrili medzi politických porazených svojej doby. Ich existenciálna porážka je v napätí s ich zdarnou politickou dráhou. Sallustius patril medzi víťazov Caesarovej občianskej vojny (49 pred Kr. – 45 pred Kr.) a za bojové zásluhy sa stal správcom provincie Africa Nova. Hoci sa po Caesarovej vražde vzdal politických úradov a utiahol do súkromia, ani vtedy nepatril medzi porazených. Ako mimoriadne zámožný rímsky občan sa venoval činnosti, ktorú si sám zvolil: písaniu dejín. Navyše, v politických zápasoch pocaesarovskej éry zvíťazil Caesarov dedič Oktavián. Koselleck vyzdvihuje Tacitove prenikavé opisy degenerácie medziľudských vzťahov, ktorú zažil počas pätnásťročnej vlády cisára Domiciána. Tacitus bol však v tomto období významným predstaviteľom vládnej administratívy a členom najvyššieho kňazského kolégia. Nepatril medzi prenasledovaných a porazených;⁸ ako kariérne úspešný štátny funkcionár kontinuálne vykonával svoje verejné úrady.

Augustínovu skúsenosť porážky Koselleck spája s konkrétnou historickou udalosťou – s dobytím Ríma vizigótskym kráľom Alarichom I. v roku 410. Táto udalosť bola vrcholom postupného úpadku rímskeho civilizačného priestoru, v ktorom sa čoraz viac udomáčňovalo kresťanstvo. Pád Ríma zasiahol Augustína ako rímskeho občana aj ako kresťana. Trauma z úspechu barbarov a obava z neistej budúcnosti viedli Augustína k opisu štruktúrnych hraníc ľudskej moci a spoločenských väzieb (Koselleck 2000, 71-72). Hoci jeho úvahy mali primárne teologickú povahu, výrazne ovplyvnili praktické spoločensko-politické usporiadanie. Jeho náuka o dvoch obciach sa stala inšpiráciou separovania svetskej a duchovnej moci (Koselleck 2000, 71).

Z obdobia ranej modernity Koselleck spomína troch historikov, ktorých spája skúsenosť porážky vo forme vyhnanstva. Philippe de Commines, Niccolò Machiavelli a Francesco Guicciardini sa po strate vplyvných pozícií a neúspechu politických snáh podujali na inovatívnu historickú reflexiu. Comminesovi sa podobne ako Polybiovi podarilo interpretovať historický vývoj „stereoskopicky“ – z pohľadu obidvoch súperiacich strán, ktoré istý čas reprezentoval. Machiavelli a Guicciardini zas odkryli sociálne, politické a právne faktory historických zmien, ktoré aktuálni mocenski aktéri mohli vnímať a ovplyvniť len sčasti (Koselleck 2000, 72).

V období modernity dochádza podľa Kosellecka k novému typu porážky, ktorý nemá primárne politickú, ale sociálno-ekonomickú povahu. Premennivý charakter modernity sa vyznačuje tým, že „nielenže jedna udalosť strieda druhú, ale menia sa aj predpoklady týchto udalostí – štruktúry ako také“ (Koselleck 2000, 73). Následkom opakovanej reštrukturalizácie vzťahov v spoločnosti vzniká nový typ porazeného: Je to

---

⁸ Jediné politické obmedzenie Tacita, ktoré Koselleck spomína, sa týka jeho mladosti a súvisí s následkami občianskej vojny v roku 69 (porov. Koselleck 2012, 7). Domicián nastúpil na trón v roku 81.

„ten, kto si myslí, že ho dejiny alebo pokrok predstihli, alebo ten, kto si dal za úlohu dosiahnuť alebo predbehnúť vývoj“ (Koselleck 2000, 73). Podľa Kosellecka fenomén zaostávania dôkladne reflektovali a metodicky spracovali sociálni historici škótskeho osvietenstva (Koselleck 2000, 73-74), pochádzajúci z prostredia, ktoré bolo v mnohých ohľadoch oproti susednému rozvinutému Anglicku pozadu.

V analogickej situácii sa neskôr ocitli nemeckí historici, konfrontovaní s intelektuálnymi, spoločenskými a ekonomickými trendmi, ktoré do Nemecka prenikali z Anglicka a Francúzska. Koselleck sa sústredil na život a dielo Bartholda Georga Niebuhra a Wilhelma von Humboldta. Problém v prípade prvého z nich spočíva v tom, že v jeho osobe sa spájajú štyri porážky, ktorých vzájomné vzťahy nie sú jasné: 1. nemecké zaostávanie za západnou časťou kontinentu; 2. porážka Pruska napoleonovskými vojskami, v dôsledku ktorej Niebuhr emigroval do Königsbergu; 3. Niebuhrava sebaidentifikáciu s Tacitovou existenciálnou porážkou; 4. jeho neúspešná dráha štátnika. Koselleck sa podrobnejšie venuje len poslednej z týchto porážok a hodnotí ju ako vedecky mimoriadne podnetnú (Koselleck 2000, 74-75). Niebuhravo skúmanie historických procesov, ktoré pôvodne sledovalo politický cieľ, viedlo k objavu samostatne využiteľných epistemologických princípov.

V Humboldtovej osobe sa spájajú dve porážky, ktoré charakterizovali už Niebuhra: zaostávanie Nemecka a štátnické zlyhanie. Koselleck nekomentuje ich vzájomný súvis, iba konštatuje, že Humboldtove inovatívne diela sú „metodicky podloženou kompenzáciou“ jeho nezdarov (Koselleck 2000, 75).

Aj opis Maxa Webera ako porazeného je skratkovitý. Koselleck ponecháva nerozhodnutú otázku, či Webera môžeme považovať za politicky a existenciálne porazeného. Tvrdí však, že „veľa hovorí v prospech domnienky“, že bol porazený v zmysle zaostávania za dejinami, ktoré zažil (Koselleck 2000, 76). Na rozdiel od predchádzajúcich prípadov Koselleck neuvádza dôvod zaostávania. Podotýka len, že výsledkom Weberovej práce sú teórie, ktoré umožňujú analýzu dlhodobých štruktúrnych zmien spoločnosti.

Koselleckova analýza Tocquevillovoho osudu nadväzuje na líniu, ktorú načrtol Schmitt. V jej centre je Tocqueville ako aristokrat, ktorý prijal pád spoločenskej triedy, do ktorej patril (Koselleck 2000, 75-76). Ostatným štyrom porážkam, ktoré opísal Schmitt, sa Koselleck nevenuje. Vyzdvihuje presnosť Tocquevillovej analýzy príčin Francúzskej revolúcie a predpovede ďalšieho vývoja, ktorý revolúcia urýchlila.

Záverečné typologické a kritické poznámky. Schmitt a Koselleck zhodne konštatujú, že skúsenosť porážky obsahuje jedinečný potenciál tvorby inovatívnych historických interpretácií a historiografických postupov, ktoré sú využiteľné dlhodobo. Nepriaznivý dejinný vývoj zintenzívňuje explanačný tlak na porazeného historika a upriamuje jeho pozornosť na dlhodobé faktory, ktoré tento vývoj ovplyvnili. Porazený historik sa na rozdiel od víťazného historika nepohybuje v rámci teleologicky štruktúrovaného príbehu a jeho výskum môže sledovať ľubovoľnú líniu. Vecná a neideologická analýza dlhodobých faktorov umožňuje odkryť dejinné súvislosti, ktoré sú opakovateľné a je pravdepodobné, že sa vyskytnú v neskorších historických kontextoch. Schmitt takýto dejepisecký výkon ilustruje na jednom príklade, Koselleck predkladá súbor príkladov z rozličných období dejín. Na základe teoretických úvah a príkladov

ukazujú, že filozofickodejinný princíp *Dejiny píšú víťazi* sa v dlhodobom horizonte neosvedčuje.

Hoci obidvaja opisujú rôzne typy porážky, nepredkladajú ucelenú typológiu. V ich opisoch však nachádzame typologické momenty, ktoré môžu byť východiskom systematického uvažovania.

Schmittove analýzy umožňujú zaviesť dve rozlíšenia, z ktorých vyplývajú dve dvojice protikladných porážok: 1. Môžeme rozlíšiť medzi *nezvratnou* a *dočasnou* porážkou. Prvá sa vyznačuje tým, že dlhodobé procesy, ktoré ju spôsobili, sa zintenzívňujú. Nový stav je trvalý, pričom krátko- a strednodobé protichodné procesy ho nedokážu zvrátiť. Druhú zapríčinili procesy, ktoré nie sú dlhodobé a ich účinnosť je o to slabšia, o čo viac sú v protiklade k dominantným dlhodobým procesom. Toto rozlíšenie je smerodajné pre osobný postoj historika k vlastnej porážke: v prípade, že ju uzná za nezvratnú, nemá význam ju odmietäť. 2. Môžeme rozlíšiť medzi *tematizovanou* a *netematizovanou* porážkou. Prvá je charakteristická tým, že historik, ktorý ju utrpel, si ju uvedomuje a explicitne sa s ňou vyrovnáva. Druhá predstavuje nepriaznivý vývoj, ktorý historika síce zasiahol, no nestal sa explicitným predmetom jeho úvah. Takáto porážka môže byť nielen nereflektovaná, ale aj neuvedomená. *Ex post* ju odkrýva a opisuje iný historik.

Na základe Koselleckových úvah môžeme hovoriť o piatich typoch porážky. Prvým je *politická* porážka, ktorá spočíva v tom, že spoločenstvo, ku ktorému historik patrí, prehralo konkrétny politický spor a musí znášať nepriaznivé následky. Jej súčasťou môže byť neúspech vo vojenskom konflikte a osobný postih porazeného historika, napríklad vo forme vyhnanstva.

Druhým typom je *existenciálna* porážka, ktorá je výsledkom dlhodobého doliehania úpadku spoločenských a medziľudských vzťahov na historika. Jej rozhodujúcim faktorom je historikovo subjektívne prežívanie, s ktorým nemusí súvisieť objektívny politický neúspech, nútená strata postavenia či iný politický postih. Hlboké vnútorné rozčarovanie môže nastať aj v prípade zdarenej politickej kariéry.

Tretí typ predstavuje *vývojová* porážka, ktorej hlavnou príčinou je sociálno-ekonomické zaostávanie spoločenstva, do ktorého historik patrí. Takéto zaostávanie môže mať aj intelektuálny rozmer, keď kľúčové ideové iniciatívy doby vznikajú mimo prostredia, s ktorým sa historik stotožňuje, a prenikajú doň zvonku. Historik je nútený vyrovnávať sa s vývojom v cudzom spoločenstve, ktorý ovplyvňuje pozíciu jeho vlastného spoločenstva.

Posledné dva typy porážky sú si protikladné: *úplná* a *čiastočná* porážka. Hoci sa takéto rozlíšenie javí ako užitočné, Koselleck ho iba naznačuje a neponúka kritériá, podľa ktorých by sme mohli jednotlivé typy bližšie určiť. Nemôžeme preto ani rozhodnúť, či takéto rozlíšenie zodpovedá rozlíšeniu nezvratnej a dočasnej porážky, ktoré sme navrhli na základe Schmittovho opisu.

Nevýhodou Schmittovho i Koselleckovho opisu je to, že ani jeden z nich nerozoberá vzájomné vzťahy rôznych typov porážky. Vo viacerých prípadoch je zrejmé, že dochádza k synergii rôznych typov, no jej dynamiku neobjasňujú. Jej objasnením by sa odkryl nový rozmer argumentácie v prospech filozoficko-dejinného princípu *Lepšie dejiny píšú*

porazení. V každom prípade Schmittov i Koselleckov príspevok k reflexii tohto princípu sú podnetným základom ďalších typologických úvah. Ich pozitívnou črtou je aj to, že predstavujú sebakritický moment nemeckej historiografie, ktorá po porážke v prvej svetovej vojne nevyužila svoju epistemologickú výhodu.

Literatúra

- CAMUS, A. a T. STORME (2011): Carl Schmitt, lecteur de Tocqueville. La démocratie en question. *Revue européenne de sciences sociales*, 49 (1), 7-34.
- KOSELLECK, R. (2000): Erfahrungswandel und Methodenwechsel. In: Idem: *Zeitschichten. Studien zur Historik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 27-77.
- KOSELLECK, R. (2002): *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- KOSELLECK, R. (2006): *Begriffsgeschichten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- KOSELLECK, R. (2012): Arbeit am Besiegten. *Zeitschrift für Ideengeschichte*, VI/1, 5 -10.
- LEPPER, M. (2012): Nachdenken für Herrenreiter. Ein Kommentar. *Zeitschrift für Ideengeschichte*, VI/1, 11-16.
- SCHMITT, C. (1922): *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. München/Leipzig: Duncker & Humblot (česky *Politická theologie*; preklad Jan Kranát a Otakar Vochoč. Praha: OIKOYMENH 2012).
- SCHMITT, C. (1950a): Historiographia in nuce: Alexis de Tocqueville. In: *Ex Captivitate Salus. Erfahrungen der Zeit 1945/47*. Köln: Greven Verlag, 25-33.
- SCHMITT, C. (1950b): Donoso Cortés in gesamteuropäischer Interpretation. In: *Donoso Cortés in gesamteuropäischer Interpretation. Vier Aufsätze*. Köln: Greven Verlag, 80-114.
- SLOVÁČEK, P. (2016): Teorie politična Carla Schmitta a její antropologické a theologické předpoklady. *Filozofia*, 71 (10), 821-831.
- ŠAJDA, P. (2015): Spor o interpretáciu 19. storočia. Poznámky Carla Schmitta ku Kierkegaardovi a Donosovi Cortésovi. *Filozofia*, 70 (4), 245-257.
- ŠAJDA, P. (2016): *Kierkegaardovská renesancia. Filozofia, náboženstvo, politika*. Bratislava: Premedia.
- TLOLKA, J. (2017): The Restless Liberalism of Alexis de Tocqueville. *Filozofia*, 72 (9), 736-747.
- TOCQUEVILLE, A. de (2009): *O demokracii v Amerike*. Prel. E. Flašková, K. Korená, M. Kutlákova. Bratislava: Kalligram.
- WEISS, K. (1933): *Der christliche Epimetheus*: Berlin: Runge.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0682

Peter Šajda
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: sajdu@yahoo.com